

Redakcja deuteronomistyczna Księgi Jeremiasza

Ważne znaczenie w redakcji Księgi Jeremiasza pełnią dublety. Trudno jest określić czy tak naprawdę te dublety są jeremiaszowe lub pojeremiaszowe? Parke-Taylor w obszernej monografii przedstawia opinię, że dublety prawdopodobnie pojeremiaszowe wyrażają żywą nadzieję na przyszłość¹.

Rekonstrukcja historii redakcji Księgi Jeremiasza jest niezwykle trudnym zadaniem. Możemy jedynie spekulować pewne fakty, który doprowadziły Księgę Jeremiasza do ostatecznej redakcji. W obliczu tragicznego upadku Jerozolimy w 587 r. przed Chr. i w związku z tym deportacji znacznej części ludności do Babilonu, pojawia się potrzeba i troska o zachowanie tradycji, zarówno ustnej, jak i pisanej, oraz nowe regulacje dla wspólnoty i formy oddawania czci Bogu w zmienionej sytuacji. Troska o zachowanie tradycji nie dotyczy tylko tych,

¹ Por. G.H. PARKE-TAYLOR, *The Formation of the Book of Jeremiah. Doublets and Recurring Phrases*, Atlanta 2000, s. 306. Parke-Taylor zestawia i proponuje serię dubletów: Jr 16, 14-15 = Jr 23, 7-8 (por. *tamże*, s. 72-77), Jr 23, 5-6 = Jr 33, 15-16 (por. *tamże*, s. 55-60), Jr 30, 10-11 = 46, 27-28 (por. *tamże*, s. 119-125).

którzy pozostali w Jerozolimie i Judei, ale również deportowanych do Babilonii (Jr 52,28-30) oraz grupy uciekinierów do Egiptu (Jr 43,3-7).

Nie jest pewne, czy wobec zaistniałej sytuacji Jeremiasz z Baruchem uciekli do Egiptu. Mimo, że o tym epizodzie mamy wzmiankę, gdy Jeremiasz przebywał u Godoliasza w Miszpa (Jr 40,6), to jednak nie jest to wystarczającym potwierdzeniem. Temu faktowi przeczy stanowisko samego Jeremiasza, który nie wyraził aprobaty na zaproszenie do Babilonu przez Nabuchodonozora (Jr 39,11-14)². Ponadto Jeremiasz przemawiał stanowczo przeciwko ucieczce do Egiptu i zachęcał, żeby ci, którzy pozostali w Judzie, pozostali w swojej ojczyźnie (Jr 42,10.15.19). Mimo wcześniejszych wskazań dalszy tekst ukazuje, że Jeremiasz i Baruch zostali uprowadzeni do Egiptu przez Johanana (Jr 43,5-7). Można jednak przypuszczać, że odbyło się to też bez ich aprobaty³. W ten sposób możemy spekulować, w których z powyżej wspomnianych miejsc, redaktor mógłby pozyskać materiał, pochodzący od prorockiej misji Jeremiasza.

Zatem miejsce pozyskania materiałów i ich redakcja pozostaje dla nas zagadką. Możemy jeszcze spróbować zająć się datacją i formacją poszczególnych tekstów. Jest kilka powodów, aby stwierdzić, że wczesne wyrocznie Jeremiasza były spisane ok. 605 r. przed Chr. pod warunkiem, że tradycja zwoju (Jr 32,6) i jego następnego rozwinięcia (Jr 36,28.32) jest wiarygodna. Problem stanowi pytanie, co jest historyczne a co jest rezultatem fikcyjnej narracji? Prawdopodobnie obecny tekst jest już dziełem deuteronomistycznego redaktora. Niektórzy traktują Jr 36 jako oddzielną, niezależną narrację, w której kunszt artysty sprawia, że jest odbierana jako ściśle historyczny przekaz⁴. Carroll uważa, że nie ma żadnych podstaw, by negować tradycję oryginalności zwoju dyktowanego przez Jeremiasza, w późniejszym czasie rozwiniętego pod dyktando Jeremiasza, jak również twierdzenia o sekretarzu Baruchu⁵.

Pojawia się pytanie kto i kiedy dodał fragmenty zredagowane prozą⁶. Wszystkie te teksty zawierają pewne podobieństwa. Odnoszą się do tradycji

² Por. *tamże*, s. 295.

³ Por. P. VOLZ, *Der Prophet Jeremia. Übersetzt und Erklärt*, Kommentar zum Altem Testament 10, Leipzig 1928, s. 362.

⁴ Por. C. RIETZSCHEL, *Das Problem der Urrolle: Ein Beitrag zur Redaktionsgeschichte des Jeremiabuches*, Guetersloh 1966, s. 105–109.

⁵ Por. R.P. CARROLL, *Jeremiah. A Commentary*, Philadelphia 1986, s. 45.

⁶ W sekcji Jr 1–24 znajdują się następujące epizody: mowa świątynna (Jr 7), zapowiedź zagłady (Jr 8,1-3), złamane przymierze (Jr 11,1-17), lniany pas (Jr 13,1-14), polecenie dla Jeremiasza, że nie wolno mu się żenić (Jr 16), zachowanie szabatu (Jr 17,19-27), wizyta w domu garncarza (Jr 18,1-12), stłuczenie flakonika (Jr 19), sąd wypowiedzia-

Jeremiasza, m.in. jego przeciwstawienia się wobec fałszywego polegania na świętyni i obrzędach kultowych, przypomnienie losu Szilo, symboliczne czynności, itp. Wspomniane fragmenty przechowują ślady i wpływ języka jeremiaszowego o charakterze deuteronomistycznym⁷. Język ten ma charakter pedantyczny, zawiera powtórzenia i jest odmienny od poetyckich wyroczni. Czas, w którym te fragmenty mogłyby być skomponowane mógłby być wskazany jako okres redakcji deuteronomistycznej⁸. Weippert określa tę prozę terminem „Kunstprosa”⁹. Studia Weippert poruszają zasadniczą różnicę w językowych niuansach wyrażen prozą w Księdze Jeremiasza, które są różne od sposobu w jaki te wyrażenia są użyte w literaturze deuteronomistycznej. Jego argumentacja nie musi nas jednak przekonywać w sposób rozstrzygający. Jak zauważa Carroll, prawdopodobnie wewnątrz deuteronomistycznego cyklu byli i ci, którzy pracowali nad Księgą Jeremiasza. Deuteronomistyczne źródła dostarczają tylko pewnych językowych niuansów¹⁰.

Nicholson wyraża pogląd, że cykle tradycji odpowiedzialne za fragmenty prozą w Księdze Jeremiasza były zlokalizowane raczej w Babilonii niż w Judzie¹¹. Hyatt opowiada się za Egiptem¹². Z kolei Thiel sugeruje, że redakcja deuteronomistyczna w Księdze Jeremiasza została dokonana w Judzie¹³. W swojej argumentacji przywołuje teksty mówiące o rozproszeniu za granicę ludzi z Judy „pomiędzy wszystkimi narodami, dokąd ich Jahwe sprowadził”

ny przeciw Paszuruowi (Jr 20,1-6), Jerozolima podczas najazdu (Jr 21,1-10), przeciwko fałszywym prorokom (Jr 14,11-16; 23,16-17; 23,23-40), koszyk z figami (Jr 24).

⁷ Przykładowe wyrażenia to m.in. „napraw swoje drogi i postępowanie” (Jr 7,3.5), „jaskinia zbójców” (Jr 7,11), „zatruta woda” (Jr 9,14), „głos radości i zadowolenia, głos pana młodego i panny młodej” (Jr 7,34; 16,9), „nieustannie mówiąc” (Jr 7,13; 11,7), „nieustannie posyłając” (Jr 7,25).

⁸ Por. G.H. PARKE-TAYLOR, *The Formation of the Book of Jeremiah*, s. 298.

⁹ Por. H. WEIPPERT, *Der Beitrag ausserbiblischer Prophetentexte zum Verständnis der Prosareden des Jeremiabuches*, w: P.M. BOGAERT (red.), *Le Livre de Jeremie. Le prophete et son milieu les oracles et leur transmission*, Berlin 1973, s. 83–104.

¹⁰ Por. R.P. CARROLL, *Jeremiah*, s. 42.

¹¹ Por. E. NICHOLSON, *Preaching to the exiles: A study of the prose tradition in the Book of Jeremiah*, Blackwell 1970, s. 133.

¹² Por. J.P. HYATT, *Jeremiah*, w: G.A. BUTTRICK, W.L. BOWIE, P. SCHERER, J. KNOX, S. TERRIEN, N.B. HARMON (red.), *The Interpreter's Bible*, New York 1984, s. 788–789.

¹³ Por. W. THIEL, *Die deuteronomistische Redaktion von Jeremia 26-45: Mit einer Gesamtbeurteilung der deuteronomistischen Redaktion des Buches Jeremia*, Wissenschaftliche Monographien zum Alten und Neuen Testament 52, Neukirchen – Vluyn 1981, s. 113.

Redakcja deuteronomistyczna Księgi Jeremiasza

(por. Jr 8,3; 9,15; 16,13; 22,26; 23,3.8; 24,9; 29,14.18; 32,37). Również wszystkie fragmenty, które obiecują powrót „do tego miejsca” (por. Jr 27,22; 29,10.14; 32,37). Uważa, że redakcja musiała być z punktu widzenia Judy i źródło takich fragmentów może być tylko w Judzie. Ci, którzy tworzyli te fragmenty byli jednocześnie zanurzeni w języku deuteronomistycznym, jak i w kontakcie z tradycją jeremiaszową. Parke-Taylor uważa również Judę za najbardziej prawdopodobne miejsce redakcji deuteronomistycznej Księgi Jeremiasza¹⁴. Na pewno jakaś część ludności pozostała w Judzie (por. Jr 39,10; 52,16 = 2 Krl 25,12). Wzmianka o „ubogich ludziach, którzy niczego nie posiadali” nie może być rozumiana jakby tylko ubodzy zostali uprowadzeni. Nadanie „winnic i pól” ubogim było polityką Babilończyków, aby zapewnić ekonomiczne bezpieczeństwo pozostałym w Judzie. W dalszej perspektywie jakaś część z pozostałych w Judzie została uprowadzona do Babilonu, podczas kilku następnych deportacji (por. Jr 52,28-30).

Kolejnym istotnym punktem zakresu badań jest poszukiwanie, w jaki sposób dokonano się spisanie redakcji deuteronomistycznej, czy było to zjawisko jednorazowe, czy dokonano się na dłuższej przestrzeni czasu. Wydaje się, że poszczególne elementy redakcyjne niekoniecznie zostały dodane w całości w jednym czasie w trakcie jakiegoś określonego cyklu deuteronomistycznego. Edycja deuteronomistyczna Jeremiasza była redagowana przez wiele innych fragmentów późniejszej prozy. Według McKane był to rozwijający się korpus, w którym niektóre części tekstu prozy tworzyły swoisty komentarz¹⁵. Natomiast zdaniem Parke-Taylor podstawowe bloki prozy zostały rzeczywiście dodane przez jeremiaszowego deuteronomistę w czasie redakcji deuteronomistycznej, ale te dodatki spowodowały dalsze wstawki prozy¹⁶. Wydaje się bardziej wiary-

¹⁴ Por. G.H. PARKE-TAYLOR, *The Formation of the Book of Jeremiah*, s. 298.

¹⁵ Por. W. MCKANE, *Jeremiah. A Critical and Exegetical Commentary on Jeremiah. Introduction and Commentary on Jeremiah I-XXV*, International Critical Commentary 19/1, Edinburgh 1986, s. lxxxiii.

¹⁶ Por. G.H. PARKE-TAYLOR, *The Formation of the Book of Jeremiah*, s. 298. Dobrym przykładem może być Jr 8,1-3, gdzie sekcja rozpoczyna się słowami „w tamtym czasie” i dodaje koncepcję „ciał tych ludzi” w Jr 7,33, referując do „kości mieszkańców Jerozolimy” (Jr 8,1) „rozrzuconymi przed słońcem i księżycem i wszystkimi zastępami, które są w niebie, których kochali i służyli” (Jr 8,2; por 7,18 – bałwochwalczy kult Królowej Nieba). Inny przykład w Jr 11,9-13, który traktuje o złamaniu przymierza. Jr 11,1-18 podąża za wzorcami języka deuteronomistycznego. Jr 11,13 robi aluzję do Jr 2,28b. Kolejny przykład w Jr 13,12-14 przedstawia „każdy bukłak będzie napełniony winem” (Jr 13,12). Ten fragment kończy się stwierdzeniem „nie okażą litości i nie będę miał

godne, że kompozycja Księgi Jeremiasza była poddana dłuższemu procesowi redakcyjnemu, zważywszy na jej objętość i różnice w odpisie hebrajskim i greckim Septuaginty.

Cel redakcji deuteronomistycznej w Księdze Jeremiasza

Próba określenia czasu i miejsca kompozycji Księgi Jeremiasza pozostaje nadal w sferze hipotez. Jednak najbardziej zasadniczym zadaniem jest wskazanie celu i sensu redakcji deuteronomistycznej w obszernej Księdze Jeremiasza. Według Parke-Taylor Jeremiaszowy deuteronomista, który zachował tradycję w fragmentach prozy miał na myśli przede wszystkim dwa główne cele:

pierwszym była teologia jako wyjaśnienie Bożej dobroci i usprawiedliwienie działania Jahwe, który spowodował upadek Jerozolimy, zburzenie świątyni, niewolę w rękach Babilończyków z powodu idolatrii i apostazji Izraela;

drugim zaś, reinterpretacja wydarzeń historycznych językiem deuteronomistycznym jako przepowiadanie Jeremiasza w nowej pojeremiaszowej sytuacji.

Podstawowym celem deuteronomistycznych redaktorów była kontynuacja dzieła Mojżesza, który ogłosił Prawo Jahwe w narodzie Izraela. Nawoływali on przede wszystkim do posłuszeństwa Bogu i Jego Prawu (por. 2 Krl 17,13). W głosie Proroków Izraela dokonywała się kontynuacja misji Mojżesza. Niektórzy uważają, że w przypadku Księgi Jeremiasza słowa spisane prozą prawdopodobnie zostały włożone w „usta” Jeremiasza i nie należą do *ipsissima verba* Proroka¹⁷. Pozostaje to tylko w sferze domniemań i z drugiej strony nie jest wykluczone, że Jeremiasz równie dobrze mógł posługiwać się prozą jego czasów, która miała charakter deuteronomiczny¹⁸.

współczucia, kiedy ich wyniszczę (Jr 13,14; 21,7). Kolejny przykład jest w Jr 23,33-40, gdzie pytanie jest postawione jednego z „tych ludzi” (Jr 23,33) i prowadzi długiego wyводу o podporządkowaniu „jarzma Jahwe”.

¹⁷ Analiza tekstów zredagowanych prozą w Księdze Jeremiasza stanowi poważny krytyczny problem całej księgi. Wielu uczonych uważa, że styl i język tych fragmentów przypomina korpus Dzieła Deuteronomicznego (od Pwt do 2 Krl) i ma charakter deuteronomistycznej redakcji dokonanej prawdopodobnie po niewoli babilońskiej, ok. VI w. przed Chr. (por. J.A. THOMPSON, *The Book of Jeremiah*, New International Commentary on the Old Testament, Grand Rapids 1980, s. 33–50).

¹⁸ Por. *tamże*, s. 273.

Redakcja deuteronomistyczna Księgi Jeremiasza

Deuteronomistyczna historia podaje zasadniczą odpowiedź na pytanie o przyczynę katastrofy – jest nią idolatria¹⁹. Ten scenariusz żywo powtarza się w Księdze Jeremiasza. Idolatria jest uwidoczniiona w wielu aspektach życia religijnego i społecznego. Wyraża się w zapomnieniu Jahwe i złamaniu jego Prawa. Oskarżenie o niesłuchanie proroków²⁰ zawiera aluzję do idei deuteronomistycznej. Prorocy uważani byli za mediatorów słowa Bożego²¹. Dla szkoły deuteronomistycznej prorockie słowo jest obroną przeciw idolatrii. Natomiast odmowa słuchania słowa jest spowodowana poprzez „przewrotność serca”. Jest to określenie „własnej woli”, która jest przeciwna Prawu Bożemu objawionemu przez Jego sługi – proroków²². Grzech ten Brueggemann określa jako „autonomię i samowystarczalność”, które zamknięte są na słuchanie Boga²³. Z deuteronomistycznego punktu widzenia idolatria doprowadziła do braku nadziei nawet po katastrofie w 587 r. przed Chr. i zburzeniu Świątyni w Jerozolimie. Idolatria odcina jakąkolwiek nadzieję na przyszłą Bożą interwencję²⁴.

ks. Leszek Rasztański

¹⁹ Por. R. CARROLL, *Jeremiah*, s. 343.

²⁰ Por. Jr 16,12; 25,3-4; 26,4-5; 35,14-15; 44,4-5; 2 Krl 17,13-14.

²¹ Por. E. NICHOLSON, *Preaching to the Exiles*, s. 58–63.

²² Por. R. CARROLL, *Jeremiah*, s. 343.

²³ Por. W. BRUEGEMANN, *Jeremiah. A Commentary on Jeremiah: Exile and Homecoming*, Eerdmans 1998, s. 153.

²⁴ Por. R. CARROLL, *Jeremiah*, s. 343.